

**РАВНИЩЕ НА ОБРАЗОВАНОСТ НА НАСЕЛЕНИЕТО ОТ СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ НА ПОЛША
EDUCATIONAL ATTAINMENT OF THE POPULATION IN THE RURAL AREAS IN POLAND**

**Агниешка Вжохалска
Agnieshka Wzochalska**

*Институт по икономика на земеделието и хранителната промишленост – Национален изследователски институт – Варшава, Полша
Institute of Agriculture and Food Economics – National Research Institute – Warsaw, Poland*

E-mail: wrzochalska@ierigz.waw.pl

Резюме

В съвременните условия, когато човешкият капитал има все по-голямо значение за икономическия прогрес, равнището на образование, което се формира не само от степента на училищното образование и цивилизационната компетентност, но също и от образователната активност на населението, играе все по-важна роля както в общественото преустройство, така и за личността, определяйки шансовете ѝ на пазара на труда, а също и задоволявайки професионалните ѝ и културни потребности.

Неземеделската част от населението от селските райони също трябва да притежава определено равнище на образование, за да бъде подготвена за изискванията, които променящата се действителност поставя.

В настоящата статия са анализирани определени аспекти на формалната квалификация, уменията и цивилизационната компетентност на населението от селските райони, а също и ангажираността на възрастните хора в Полша в повишаване на равнището на образование през първите години от членството ни в ЕС.

Abstract

Under current conditions, when human capital is growing in significance in respect to initiating developmental processes in the economy, the level of education, comprised not only of completed school education or competence in civilisation-related advancements, but also the knowledge-seeking activity of the population, have been playing an increasingly prominent role, both in respect to the general transformations and in the individual aspect that determines the perspectives of an individual on the labour market and decides whether their professional and cultural aspirations are fulfilled.

The non-farm rural population should demonstrate an adequate level of knowledge and should be ready to face the challenges posed by the changes taking place in their reality.

This study features an analysis of selected aspects in relation to formal qualifications and civilisation-related skills and competences required from the population of rural areas, as well as the involvement of adults in increasing the level of education in Poland during the first years of EU accession.

Ключови думи: образование, човешки капитал, селски райони, компютър, интернет.

Key words: education, human capital, rural areas, computer, internet.

ВЪВЕДЕНИЕ

Професията на фермера изисква знания и умения в много области и с различна степен на квалифицираност, защото той е едновременно предприемач, производител на храни и доставчик на обществени блага - запазена околна среда, разнообразна природа. С обхващането на полския селскостопански сектор от механизмите на ОСП възниква необходимостта от приспособяване към новите условия за развиване на

селскостопанска дейност. Появява се потребност от познания и компетенции, необходими за планирането и за модернизацията на производствените единици. Определени познания са необходими и във връзка с кандидатстването и усвояването на средствата по мерките на европейската политика за подпомагане на доходите и за опазване на околната среда в селските райони.

МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

Настоящата статия има за цел да направи сравнителен анализ на образователното равнище на определени групи от населението (селско и градско), да анализира определени негови умения и цивилизационната му компетентност, а също и ангажираността на хората от надучилищна възраст в процеси, повишаващи степента им на образование. Изследваният период обхваща първите години след присъединяването ни към ЕС. Анализът се базира на информация от общата статистика на Главно статистическо управление (ГСУ) 2000-2011 г. и от „Диагноза на обществото 2007 - Условия и качество на живот на поляците“ 2005, 2007, 2009, 2011¹.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

I. Демографски потенциал в селските райони

По данни на ГСУ през 2011 г. в селските райони живее около 39% от населението на Полша, т.е. 14,9 млн. души. За периода 2000-2011 г. селското население е нараснало с близо 388 хиляди, т.е. с около 2,3%. За същия период населението на Полша е намаляло с около 0,2%, т.е. с около 69 хил. души. След присъединяването на Полша към ЕС през 2004 г. селското население се е увеличило с около 198 хиляди души, същевременно населението на страната е намаляло с близо 26 хиляди души. За периода 2004-2010 г. относителният дял на селското население в общото население на страната се е увеличил незначително и е малко над 1/3 от населението на страната.

Селското население в трудоспособна възраст през 2011 г. наброява 9,4 млн., което е около 38% от полското население в трудоспособна възраст. В селските райони живеят 42% от полските деца на възраст 3-6 години и 46% от лицата от възрастовата група 7-19 г. в Полша.

Статистическите данни показват, че човешкият фактор в селските райони има потенциал да играе голяма роля в икономическото, социалното и културното развитие.

II. Равнище на училищното образование

Селската икономика традиционно не генерира значителни потребности от кадри с относително висока степен на образование. Заетите в основния сектор на селската икономика - селското стопанство, са с ниска степен на образование. Това е основният фактор за устойчивостта на различията между образователните равнища на селското и градското население. Между селските и градските райони от години се проявяват

значителни диспропорции в образованието на населението, макар че както в селата, така и в градовете се увеличава стремежът към образование. До 2009 г. включително ежегодно в селските райони относителният дял на лицата със средно и по-високо образователно равнище е почти два пъти по-малък от този в градовете, а дялът на лицата с висше образование в селата е над три пъти по-малък от този в градовете (табл.1). Положителни промени в образователното равнище се отчитат както в групата на селските жени, така и в тази на селските мъже.

По данни на ГСУ от 2010 г. лицата със средно и висше образование са около 43% от заетите в селата и съответно - около 71% от заетите в градовете. Образователната структура на заетите в селското стопанство е по-неблагоприятна от тази на заетите в неселскостопанските сектори на икономиката. Лицата със завършено по-ниско от гимназиалното образование са с най-висок относителен дял в групите на безработните и икономически неактивните лица от селското население.

III. Познания по чужди езици

След 2000 година нараства относителният дял на лицата с познания по чужди езици. Например през 2007 г. 24,4% от жителите на селата знаят английски език, 17,2% - немски език, а 41% - руски език. В сравнение с 2005 г. относителният дял на лицата, които през 2007 година заявяват, че ползват чужди езици, е по-висок с над два процента.

Въпреки това все още се запазва разликата в сравнение с градските жители, при които относителният дял на знаещите чужди езици е двукратно по-висок. Ниска степен на владеене на чужди езици от селското население показват и изследванията „Диагноза на обществото 2009“. Най-слабо е владеенето на чужди езици сред земеделската част от селското население - само 6 % от тази група ползват активно поне един чужд език. Подобен е относителният дял на владеещите чужди езици в групите на домашните помощници, чистачки или общи работници (Czapicki, J., Panek T., 2009).

Най-ниските възрастови групи (деца и младежи) отчитат позитивни промени в чуждоезиковата компетентност, тъй като те не само учат чужди езици в задължителните часове в училище, но и посещават извънучилищни занятия. Слабо се различава степента, в която децата и младежите съответно от градовете и селата се включват във форми за изучаване на чужди езици. Това е резултат преди всичко от родителските

¹ „Диагноза на обществото“ е научноизследователски проект, реализиран периодично от 2000 г. (2000, 2003, 2005, 2007, 2009, 2011). Целта му е да определи условията и качеството на живот на поляците според собствените им оценки. Всяко от изследванията се финансира от различни източници – публични и частни.

Таблица 1. Образователно равнище на населението (на възраст 13 и повече години) в периода 2002-2009 г. по местожителство

Table 1. The level of education of the population (aged 13 and more) in the years 2002-2009 according to place of residence

Години/ Years	Висше/ Higher	Средно общообразова- телно/Secondary	Средно професионално – техническо/Basic vocational education	Гимназиално/ Lower- secondary	Основно/ Primary
Град/Urban					
2002	13,7	38,5	21,1	x	22,2
2004	17,5	38,0	21,3	4,4	16,8
2007	22,1	38,3	20,4	4,6	14,6
2009	24,0	38,4	20,0	4,5	13,1
Село/Rural					
2002	4,3	22,4	29,2	x	38,3
2004	5,4	24,5	29,4	5,8	31,9
2007	7,0	25,1	28,5	6,3	28,2
2009	8,1	26,0	29,0	6,5	26,5

Източник: Собствени изчисления въз основа на Демографските годишници на Главно статистическо управление 2005-2010
Source: Own calculations based on Demographic Yearbooks, GUS 2005-2010

амбиции, свързани с образованието на децата с цел улесняване на старта им в живота.

IV. Умения за ползване на цифрови технологии

През последните години значително нараства относителният дял на домакинствата с компютър и достъп до интернет. В републикански мащаб през 2011 г. две трети от домакинствата притежават компютър, а 27,8% притежават няколко компютъра. Достъп до интернет имат 61,1% от домакинствата (Czapiński, J., Panek T., 2011). Социален проблем е неравнопоставеният достъп до интернет в териториален аспект, макар че диспропорциите в това отношение намаляват. За периода 2005-2009 тези различия в селските райони двукратно намаляха.

В изследвания период двукратно нараства броят на селските домакинства, оборудвани с компютър, увеличава се и техният брой в групата на земеделското население. Основна причина за териториалните различия в достъпа до интернет е липсата на обхват при съответни технологии, често селските райони са „бели петна за достъп”. Ниска е степента на развитие на мрежите за стационарна телефония и кабелна телевизия, осигуряващи инфраструктурна база за достъп до интернет (Bonі, M., 2009).

През последните пет години се наблюдава увеличение на броя на лицата, ползващи компютър и интернет както в градовете, така и в селата. Компютърът и интернетът се ползват не само за развлечение и игра, но преди всичко за: получаване и

изпращане на електронна поща; търсене на информация за стоки и услуги; покупка на стоки и услуги; търсене на здравна информация. Правят впечатление относително високите информационни умения на лицата, ползващи компютър (табл. 2 и табл. 3). Същевременно през целия анализиран период (2005-2009 г.) се отчитат, макар и намаляващи, различия в това отношение между изследваното градско и селско население. Относителният дял на лицата, които имат умения да изпращат имейли с прикачени файлове, да компресират файлове или да използват интернет търсачка е значително по-малък в селата, отколкото в градовете. Данните от „Диагноза на обществото 2009” показват, че все пак местоживеенето има по-малко влияние върху уменията за работа с компютър, отколкото възрастта или образованието на респондентите. Своеобразна бариера пред използването на компютър е и липсата на мотивация или на желание за придобиване на умения. През 2009 г. 17,3% от поляците на възраст 16 и повече години са имали в дома си компютър, но не са го използвали. Изследването показва също, че относителният дял на мъжете, които ползват информационно-комуникационни технологии, е по-голям от този на жените. 57% от мъжете в Полша през 2009 г. са ползвали компютър, а 53% - интернет (Czapiński, J., Panek T., 2009).

В съвременното общество неумението да се работи с компютър и интернет или липсата на достъп до тях е определен недостиг на професионализъм и фактор за социална изолация. Тези технологии са

Таблица 2. Информационни умения на лицата на възраст 17-74 години по местожителство
Table 2. The IT skills of people aged 16-74 years using computers according to place of residence

Видове умения Type of skills	Относителен дял на лицата на възраст 16-74 години Percentage of people aged 16-74 years					
	2005		2007		2009	
	град urban	село rural	град urban	село rural	град urban	село rural
Лица, ползващи компютър People who use computers	61.3	42.6	66.7	50.7	71.2	57.0
Включително следните дейности/Including the following activities:						
Копиране или преместване на файлове или папки Copying or moving files or folders	45.1	30.3	50.5	36.3	51.4	37.1
Използване на математически функции Using mathematical functions in spreadsheets	24.7	15.2	30.7	21.1	31.2	20.4
Компресиране на файлове File compression	19.3	9.4	21.3	11.0	22.1	14.0
Инсталиране на нови устройства Installation of new devices			29.3	17.3	30.8	21.2
Създаване на компютърни програми Computer program writing	6.1	3.1	5.8	3.1	6.0	3.6

Източник: Статистически годишник на Полша, ГСУ 2010 / Source: The Statistical Yearbook of Poland, GUS 2010

Таблица 3. Интернет умения на лицата на възраст 16-74-годишна възраст
Table 3. The IT skills of people aged 16-74 years using the Internet

Видове умения Type of skills	Относителен дял на лицата на възраст 16-74 години Percentage of people aged 16-74 years					
	2005		2007		2009	
	град urban	село rural	град urban	село rural	град urban	село rural
Лица, ползващи интернет People who use the Internet	49.6	29.5	59.7	39.3	67.4	51.1
Включително следните видове дейности / Including the following activities:						
Търсене на информация Using search engines	44.4	26.9	55.1	35.9	58.6	41.5
Изпращане на имейли с прикрепени файлове Sending e-mails with attachments	33.8	16.3	42.6	22.7	46.4	28.6
Участие в чатове и дискуссионни форуми Participation in chat rooms and discussion forums	22.8	13.2	26.7	16.8	20.9	14.8
Телефонни разговори чрез интернет Telephone conversations through the Internet	9.0	3.8	18.9	8.5	25.1	16.3
Създаване на уебсайтове Website creation	7.2	4.4	8.4	5.2	6.6	4.3

Източник: Статистически годишник на Полша, ГСУ 2010 / Source: The Statistical Yearbook of Poland, GUS 2010

все по-масово използвани в ежедневието и професионалния живот, едновременно с това темповете им на развитие стават все по-бързи, а необходимостта от тях в публичната активност – все по-голяма.

Ниската или липсваща компетентност за работа с компютър и интернет в голяма степен е предизвикана от недостатъци на образователната система. Необходимо е системата на образование да приучва лицата от по-ниските възрастови групи да извличат по-голяма полза от ползването на цифровите

технологии. Трябва да се отчетат и възможността в близките десетилетия да се появят нови технологии, предизвикващи ново цифрово разделение (Boni, M., 2009).

V. Образователна активност на възрастните хора

В Полша, както и в другите европейски страни, акцентът е върху образованието на населението в училищна възраст. Но променящата се действителност, прогресиращата глобализация и развитието на науката

и техниката изискват от съвременните общества да създават условия и за продължаващо обучение на по-високите възрастови групи.

В съвременните условия се изостря необходимостта от обучение през целия живот (life-long learning) и от обучение във всички житейски роли (life-wide learning). Зрелият човек трябва непрекъснато да разширява знанията и уменията си, не само за да повиши и актуализира професионалната си квалификация, но също и за да остане активен член на обществото. В съвременния свят темпото на т.нар. "стареене на знанията" е сравнително бързо, като това се отнася особено за специализираните знания. Затова обучението не бива да се свързва само с един определен етап от човешкия живот. Човекът трябва да бъде подготвен за непрекъснато увеличаване на компетентностите си – както в младежка, така и в зряла възраст.

Понятието „непрекъснато образование“² се свързва с придобиването на знания и умения през целия живот. Образованието на хората от надучилищна възраст може да се осъществява под различни форми. Към тях спадат както формалното образование, така и други форми, които имат за цел, независимо от съдържанието, нивото и методите, не само да продължат или допълнят образованието от училищата и другите учебни заведения, но и да дадат практически знания.

Благодарение на непрекъснатото образование лицата, които са приемани за възрастни от обществото, към което принадлежат, продължават да развиват способностите си, обогатяват знанията си, усъвършенстват техническата си и професионална квалификация или придобиват нова квалификация. Често в резултат на непрекъснатото образование се променят социалният статус и поведението на обхванатите лица, тяхното участие в развитието на обществения, икономическия и културния живот. Засилването на мотивацията за повишаване на образованието е особено важно за лица, останали без работа, които при това не са регистрирани като безработни. Що се отнася до лицата в пенсионна възраст, допълнителното образование може да бъде друга форма на лична активност или да създаде шанс отново да започнат работа (Bonі, M., 2009).

Като цяло участието на възрастните в процеса на непрекъснато образование е на относително ниско ниво. Особено неблагоприятно е положението в по-

високите възрастови групи, където този показател има едни от най-ниските стойности в Европа. През последното десетилетие обаче се наблюдават положителни промени. Ако тази тенденция се задържи в следващите години, това ще благоприятства повишаването на конкурентоспособността на полските работници не само на местния пазар, но и на външния пазар на труда. Включването на лица от по-високите възрастови групи в непрекъснатия образователен процес е много съществен фактор за устойчивото им участие на пазара на труд. Ниската квалификация, липсата на умения и възможности за придобиването им са съществени причини за ранното, в сравнение с други държави, отпадане на работниците в Полша от пазара на труда.

Процесът на усъвършенстване на квалификацията на възрастни хора продължава да е селективен и да има сравнително малък дял. Обучението на възрастни хора не само в селските райони, но и в общонационален мащаб, продължава да е изолирано явление (табл. 6). Неслучайно Полша има най-ниска заетост на лицата от възрастовата група 55-64 години в Европа, което е резултат от образователната им пасивност. Следователно, очертава се необходимост от повишаване на квалификацията на лица над 30-годишна възраст, особено в селските райони, тъй като те имат пред себе си сравнително дълъг период на професионална активност и ограничени възможности за повишаване на нивото на знанията си.

За ролята на качествено образование и значението му за икономическата активност на населението свидетелства фактът, че по програмите на Общата селскостопанска политика, които са изисквали активност на бенефициентите, са получили средства главно земеделски стопани със сравнително високо образователно равнище и тези, които са ползвали консултантски услуги³.

Експертните прогнози предвиждат, че до 2025 г. ще бъдат създадени 250-300 хил. нови работни места за професии, базирани на образователен ценз, и те ще съставляват около 45% от всички нови работни места⁴. Достъпът до тях ще бъде възможен за лицата, ориентирани към постоянно професионално развитие. Затова ниският относителен дял на поляците, участващи в системата за непрекъснато образование, е обезпокоителен и представлява съществена бариера пред развитието не само в селските райони, но и в общонационален мащаб (Bonі, M., 2009).

² Това понятие означава всяка форма на обучение, предприемано в който и да е момент от живота с цел обогатяване на знанията, повишаване на компетентността или професионалната, гражданска или социална квалификация.

³ Срв. Ekspertyza dotycząca „Oceny Średniookresowej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013”. MRiRW, Warszawa, 2010.

⁴ Прогноза на UNDP, 2007.

ИЗВОДИ

Въпреки че в последните години е отбелязано двукратно нарастване на относителния дял на лицата с висше образование, живеещи в селските райони, разликата в равнището на образованост на селското и градското население в Полша все още е значителна.

В съвременното общество липсата на чуждозикова компетентност и умения за работа с компютър и интернет или липсата на достъп до тях е съществен недостиг на професионализъм и фактор за социална изолираност, тъй като това са все по-масово използвани технологии и инструменти. Все по-бързо нарастват възможностите на тези технологии, които са необходими както в ежедневието, така и в работата или образователната система.

Процесът на повишаване на квалификацията на възрастни лица продължава да е селективен и със сравнително малка сфера на действие. Обучението на възрастни хора не само в селските райони, но и в общонационален мащаб, продължава да е изолирано явление. Неслучайно Полша има най-ниска заетост на лицата от възрастовата група 55-64 години в Европа, което е резултат от образователната им пасивност. Следователно очертава се необходимост от повишаване на квалификацията на лица над 30-годишна възраст, особено в селските райони, тъй като те имат пред себе си сравнително дълъг период на професионална активност и ограничени възможности за повишаване нивото на знанията си. Слабото включване в образователни схеми на лицата от следучилищните възрастови групи е фактор, който маргинализира селското население на пазара на труда.

В последните години се забелязват положителни промени, свързани с обучението на възрастни хора, макар процесът на усъвършенстване квалификацията на възрастните да се ограничава до лицата с висок образователен статус и да има относително малък обхват.

Селското население, както и цялото общество, трябва да бъде информирано и подготвено за повишена професионална мобилност, нерядко за многократна смяна на професията или профила на извършваната работа или за непрекъснато повишаване на квалификацията, особено когато те не са адекватни на актуалните потребности на пазара на труда или са твърде скромни, за да осигурят професионален напредък.

Като се вземе предвид оценката на образователното равнище на населението от селските райони (в това число училищното образование, използването на цифрови технологии), може да се направи изводът, че подготовката за реализация в съвременното общество и на съвременния пазар на труда на лицата в трудоспособна възраст е недостатъчна. Увеличаването на шансовете за трудова заетост на селското население изисква специални действия, насочени към повишаване на конкурентоспособността му на пазара на труда.

В съвременните условия, когато човешкият капитал има все по-голямо значение за икономическия прогрес, образователната активност на населението играе все по-голяма роля както в общественото преустройство, така и за реализацията на личността, определяйки шансовете ѝ на пазара на труда, а също и задоволявайки професионалните ѝ и културни потребности. Следователно участието в непрекъснатото образование е важен фактор за устойчиво присъствие на възрастните хора на пазара на труда. Именно ниската квалификация, липсата на умения и възможност за придобиването им са съществена причина, поради която работниците в Полша сравнително рано отпадат от пазара на труда.

LITERATURA

- Czapiński, J. Panek T.*, 2009. *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Czapiński, J. Panek T.*, 2011. *Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Boni, M.* (red), 2009. *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*. pod red. naukową, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Zespół Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów, Warszawa.
- Dudek, M., Wrzochalska A., Zwoliński Ł.* 2009. *Uwarunkowania społeczne w rozwoju obszarów wiejskich po akcesji do UE. Synteza badań 2005-2009, Raport nr 168 PW, IERiGŻ-PIB, Warszawa.*
- Wrzochalska, A.*, 2007. *Edukacja jako czynnik warunkujący poprawę sytuacji ludności wiejskiej na rynku pracy*, [w]: *Ekonomiczno-społeczne problemy rozwoju zrównoważonego*, t. II, Wydział Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej AR w Szczecinie, Szczecin 2007.
- Wrzochalska, A., Dudek M.*, 2011. *Changes in the quality of human capital in rural areas in Poland*, [w]: *Diversity and inequality in rural Europe - the Bulgarian case*, compiled by Galina Koleva, Bulgaria Rustikana, Institute for the Study of Societies and Knowledge at the Bulgarian Academy of Sciences, Bulgarian Sociological Association – RC Rural Sociology, Union of Scientists in Bulgaria – Social Sciences Section, Trojan.
- Chmieliński, P., Dudek M., Karwat Woźniak B., Wrzochalska A.*, 2011. *Uwarunkowania rozwoju kapitału ludzkiego w rolnictwie i na obszarach wiejskich*, Raport PW 2011-2014 nr 1, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Dudek, M., Wrzochalska A., Zwoliński Ł.*, 2009. *Uwarunkowania społeczne w rozwoju obszarów wiejskich po akcesji do UE. Synteza badań 2005-2009, Raport nr 168 PW, IERiGŻ-PIB, Warszawa.*

*Статията е приета на 17.04.2012 г.
Рецензент – проф. Анджей Ковалски
E-mail: kowalski@ierigr.waw.pl*